

ברכת טרימא

עקיבא ניסנהולץ

ראשי פרקים:

- א. הסוגיה
- ב. שיטות הראשונים
- ג. רש"י והסברים בדבריו
- ד. הרמב"ם והסברים בדבריו
- ה. פסיקת ההלכה

א. הסוגיה

הגמרא במסכת ברכות (לח.) עוסקת בשאלה מה היא הברכה על פרי שנתמעך:

"טרימא מהו? לא הוה אדעתיה דרבא מאי קאמר ליה. יתיב רבינא קמיה דרבא, אמר ליה: דשומשמי קא אמרת, או דקורטמי קא אמרת, או דפורצני קא אמרת? אדהכי והכי אסקיה רבא לדעתיה,

אמר ליה: חשילתא ודאי קא אמרת, ואדכרתן מלתא הא דאמר רב אסי: האי תמרי של תרומה - מותר לעשות מהן טרימא, ואסור לעשות מהן שכר.

והלכתא: תמרי ועבדינהו טרימא - מברכין עלוייהו בורא פרי העץ. מאי טעמא - במלתייהו קיימי כדמעיקרא."

רבא לומד מהלכות תרומה שבהם ידוע לנו שאסור להפסיד את פירות התרומה מכיוון שנאמר עליהם "לאכלה ולא להפסד". ולמרות זאת, רב אסי אומר שמותר למעוך את פירות התרומה, אם כן משמע שאין המיעוץ משנה את ערך הפרי. וממילא נלמד גם לעניין הברכה, שמיעוץ הפרי אינו מראה שהפרי איבד את מהותו והשתנה לדבר אחר אלא הוא אותו פרי רק שהוא קיבל צורה חיצונית שונה ולכן בירכתו לא תשתנה מהברכה הראשונית שהייתי אמור לברך על הפרי כשהיה בצורתו המקורית. כלומר, זה שיד אדם התערבה בו לא שינתה את מהותו.

וצריך להבין מתי נאמר שהפרי איבד את צורתו המקורית, והופך להיות מאכל אחר וקיבל ברכה אחרת?¹¹²

כדי להבין זאת צריך להקדים ולהבין מה ההגדרה של טרימא?

ב. שיטות הראשונים

רש"י (ד"ה טרימא מהו)¹¹³ ז"ע מגדיר טרימא: "כל דבר הכתוש קצת ואינו מרוסק".

אומנם, הרמב"ם בהלכות ברכות (ח, ד) הגדיר:

"דבש תמרים מברכין עליו תחלה שהכל, אבל תמרים שמעכן ביד והוציא גרעינין שלהן ועשאן כמו עיסה"¹¹⁴ מברך עליהן תחלה בורא פרי העץ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש."

¹¹² ויהיה אסור לעשות כן לפירות של תרומה.

¹¹³ וכן בקיצור פסקי הרא"ש

רבותינו נחלקו בשאלה מה היחס בין רש"י לרמב"ם.

הטור (רב, ז), פרישה, וכן עוד הרבה ראשונים ואחרונים למדו שרש"י ורמב"ם חולקים בהבנת "טרימא":

מדברי רש"י שכתב "כל דבר הכתוש קצת ואינו מרוסק" משמע שאם ריסקן לגמרי באופן שאיבד את צורתו ואין ניכר עליו צורת הפרי כלל אז אין בירכתו יותר בפה"ע. כלומר, כל עוד אדם רואה קשר בין המאכל המעוך לפרי המקורי - ברכתו נשארת, אבל אחרי שהפרי עבר עיבוד כזה שלא רואים את הפרי ברסק בירכתו משתנה.

לעומת זאת הרמב"ם שכתב "...שמיעכן בידו והוציא גרעינין שלהן ועשאן כמו עיסה..." משמע מדבריו שאפילו אם מיעך את הפרי ועשאו עיסה באופן כזה שאיבד הפרי את צורתו עדיין מברך עליו בפה"ע. כלומר שלפי הרמב"ם אין הברכה על הפרי קשורה דווקא במראה החיצוני ובזיהוי של האדם שהמאכל מקורו הוא פרי, אלא בעצם העובדה שזה פרי ולמרות שעבר עליו מה שעבר הוא פרי ומברכים עליו בפה"ע.

יוצא שאם מסבירים את דבריהם באופן זה, שהם חולקים בהבנת טרימא, יש בזה הרבה נ"מ למעשה, כדלקמן.

לעומתם, הדרישה, הלבוש והאליה רבה (רב, יא) הסבירו את דבריהם באופן אחר:

מה שפירש רש"י: "טרימא - היינו תמרים שכתשם קצת ואינם מרוסקים", ר"ל שלא מעכן כ"כ עד שנעשה מהם כעין משקה, כי בזה פשיטא לו שאין מברכים עליו בפה"ע כיון שנימוחו לגמרי ואין עליו שם אוכל. לזה גם הרמב"ם יודה שכיון שנשתנו לגמרי מצורתם אין מברך עליו בפה"ע.

הרמב"ם מדבר מקרה שבו לא כתשם כ"כ עד שנימוחו לגמרי, אלא שמיעך אותם עד ש"נתבלבל מראיתן" ועדיין הפרי הוא בגדר של אוכל אלא שהוא נעשה עיסה, ובזה גם רש"י יודה לרמב"ם שכיון שניכר צורת הפרי עליו - ברכתו בפה"ע.

יוצא מההסבר הזה שרש"י דיבר על מקרה אחד (מיץ) והרמב"ם דיבר על מקרה אחר (עיסה), ושרש"י ורמב"ם לא חולקים.

עד כאן הבאנו שישנן שתי דרכים להבין את היחס בין רש"י לרמב"ם, ויש לשאול: כאיזה מפירושי האחרונים עדיף להסביר במחלוקת?

- א. יש צד שעדיף ללמוד כדרישה מפני שאם יש מקום לתרץ ולומר שהם לא חולקים - עדיף טפי, שגדול השלום.
- ב. מצד שני הרבה ראשונים ואחרונים הבינו שהם חולקים בדיון, עד שזה הגיע למחלוקת מחבר ורמ"א שכל אחד נקט כאחד מהם, וכדלקמן.

על הצד שהם חולקים מצינו כמה דרכים להבין את רש"י ורמב"ם:

ג. רש"י והסברים בדבריו

¹¹⁴ (וכן השיטה מקובצת הגדיר טרימא - דבר כתוש מלשון מכה טרייה)

רש"י זי"ע מגדיר טרימא "כל דבר הכתוש קצת ואינו מרוסק". ומשמע מדבריו שאם מרוסק לגמרי אז אין ברכתו יותר בפה"ע.

ונחלקו הראשונים בהבנת רש"י מה הברכה שמברכים על פרי מרוסק?

התרומת הדשן (הובא בב"י בסוף סימן ר"ד) - דן על ברכתן של גודגדניות שבשלם (ועשה מהן ריבה), ואומר שבגלל שהם נימוחו לגמרי וגם מעורב בהם דבש ותבלין, לכן זה נכנס להגדרת רש"י של "מרוסק" ולכן ברכתו **שהכל**. אבל אם זה מעוך קצת ברכתו בפה"ע. וכן כתבו הרא"ה, והשיטה מקובצת שכתב:

"ושמענין מינה דטעמא דבמילתייהו קיימי, הא נתרסקו לגמרי עד שעברה צורתן לא, ואין מברכין עליהם אלא שהכל".

אבל ה"ח הבין מדברי רש"י, שכאשר הפרי מרוסק לגמרי אין מברכים עליו העץ אלא **אדמה**. וזה לא דומה לדבש תמרים שברכתו שהכל, מפני ששם זה **זיעה בעלמא** ואינו פרי כלל בכדי שנברך עליו בפה"ע. אבל כאן, **גוף הפרי נשאר**, ולכן לא נוריד את ברכתו אלא בדרגה אחת (ומקשה שלא מבין למה ה"ח לא הבין כך את רש"י).

יש מקום לדקדק בתרומת הדשן שדיבר דווקא על ריבה ששם **מוסיפים** על הפרי תבלינים ודבש וכדו', אבל אם רק לקח את הפרי וריסק אותו **ללא תוספות** אולי גם לדעתו הפרי המרוסק יישאר בברכתו המקורית.

ד. הרמב"ם והסברים בדבריו

נחזור ונעסוק ברמב"ם. ראינו שהרמב"ם כתב שבמקרה שהאדם "מיעכן בידו והוציא גרעינין שלהן ועשאן כמו עיסה" מברך על התמרים ברכת 'העץ'.

האחרונים נחלקו איך להבין את הרמב"ם:

הכסף משנה (ח', ד) הסביר ברמב"ם זי"ע, שהרמב"ם הגדיר טרימא "מיעכן בידו" כלומר שכל פרי שמיעך **ביד** ועשאו עיסה נשארה ברכתו 'העץ'. ויוצא מדבריו שאפילו אם ריסקן בידו **לגמרי** לא משתנה ברכתו.

וכן הרי"ד סולוביצ'יק למד את דברי הרמב"ם:

"... ה"ד "תמרים שמיעכן ביד והוציא גרעינין שלהן ועשאן כמו עיסה מברך עליהם תחילה בורא פרי העץ", משמע דלדעת הרמב"ם ברכת בורא פרי העץ לא **בעי צורת פרי**, דמיירי שמיעכן ועשאן עיסה ולכאורה תו ליכא עליהו צורת פרי."

וכך למד גם הרב עובדיה יוסף את הרמב"ם שכתב "ועשאן כמו עיסה", ויש לדייק בלשונו שאפילו עיסה כזאת שלא ניכר כלל צורת הפרי, גם אז אין ברכתו משתנה. ומה שכתב "יד" כי כך הדרך בתמרים.

לעומתם ה"נהר שלום" דקדק ברמב"ם שכתב "תמרים שמיעכן ביד", שמה שאמר שבירכתו נשאר - זה דווקא אם מיעכך התמרים ביד, שאז עדיין ניכר צורת הפרי. אבל אם מיעכך ע"י כלי או מכונה (בלענדאע"ר) שאז אין ניכר צורת הפרי - יש לברך שהכל.¹¹⁵

ה. פסיקת הלכה

המעייין בדברי הפוסקים ירגיש שקשה לעמוד על הכוונה המדויקת של פרי שנשתנית ברכתו עקב ריסוקו או מיעוכו וכדו'. לכן אציג את הדעות להלכה למעשה בעניין הברכה על פירות מעוכים, ולצורך הבנת הדברים אראה איזה ברכה כל פוסק אמר לברך על פירה העשוי מתפו"א.¹¹⁶

הטור הנ"ל לשיטתו שרש"י ורמב"ם חולקים, הביא את שניהם זה אחר זה ומשם נחלקו הפוסקים להלכה למעשה כמו מי לפסוק.

פסיקה ספרדית

השולחן ערוך (רב, ז) כתב:

"תמרים שמיעכן ביד ועשה מהם עיסה והוציא מהם גרעיניהם, אפילו הכי לא נשתנית ברכתן ומברך עליהם בורא פרי העץ ולבסוף ברכה מעין שלש".

רואים שהמחבר פסק כרמב"ם שתמרים שמיעכן ביד לא נשתנית ברכתן.¹¹⁷

בפסיקה הספרדית נחלקו איך להבין את הרמב"ם שהביא המחבר להלכה:

הרב עובדיה יוסף בשו"ת יביע אומר (ז, כט) פסק שתמרים שנתמעכו לגמרי ברכתם "העץ" ואין חילוק אם מיעכן ביד או במכונה. ולכן על פירה יש לברך "אדמה".

הרב בן ציון אבא שאול פסק כנהר שלום הנ"ל שיש לברך על פירה "שהכל".

וכן פסק הבן איש חי (שנה א, פנחס אות יב):

"גם פה עירנו דרכן לרסק תמרים עם שומשמין וקורין אותה בערבי מדגוג"א, דשורת הדין אם נתרסקו לגמרי שאין ניכר צורת התמרים יברך שהכל, ואם עדיין נשאר חתיכות מן התמרים שניכר שהם תמרים יברך בפה"ע ויפטור השאר".

אלא שלעומת הרב בן ציון אבא שאול, הבן איש חי סובר שיברך "שהכל" מדין סב"ל.

¹¹⁵ ויש להקשות שאם אתה אומר שברכתו שהכל היה רב אסי אמור לאסור לרסק כך פירות תרומה. וחילק בגמרא בין תרומה לברכה, שלעניין תרומה מותר לרסק לגמרי משום שממשות הפרי עדיין קיים ואין כאן הפסד פרי, אך לעניין ברכה לא שייך לאמר שזה אותו פרי משום שפנים חדשות באו לכאן.

¹¹⁶ למרות שיש שאמרו שפירות משבעת המינים יש להם דין אחר. ויש לומר שהמה שהמחבר אמר שברכתו לא משתנית הוא דווקא בתמר, שדין תמר שונה כי צורתו נראית גם לאחר המעיכה.

¹¹⁷ הקשו האחרונים (כנה"ג סימן ר"ב אות ט') איך פסק המחבר כרמב"ם ואינו חשש לדברי רשי שהרי סב"ל. והסביר החיד"א במחזיק ברכה משום שרש"י בפירושו לא התכוון לפסק הלכה אלא לפרש בעלמא.

פסיקה אשכנזית

הרמ"א כתב על המחבר:

"ולפי זה ה"ה בלטווערן הנקרא פוידל"א (ריבה) מברכין עליהם: בפה"ע; ויש אומרים לברך עליהם שהכל, וטוב לחוש לכתחלה לברך שהכל אבל אם בירך בפה"ע יצא, כי כן נראה עיקר."

נחלקו האחרונים איך להבין את ה"א שהביא הרמ"א. (הובא במשנ"ב ס"ק מ"ב):

המג"א ומחצית השקל בשם הלבוש חילקו, שה"א שהביא הרמ"א מתייחס דווקא לריבה משום שנתבשלו והוסיפו עליו תבלינים ונימוחו, ואין עליו יותר צורת הפרי - ולכן אין לברך עליו את ברכת הפרי אלא שהכל. אבל תמרים שמיעכן ואפשר לזהות את הפרי, ואפילו אם התרסק לגמרי - לא השתנתה ברכתו. ולכן גם לרמ"א יברך ע"ז בפה"ע.

ויש שהסבירו ב"א שהרמ"א הביא שהוא מתייחס גם לתמרים המעוכים שכתב המחבר, שכיון שהם נתרסקו לגמרי - איבד את ברכתו ומברך עליו שהכל. ולא אומרים שאנו מזהים על הרסק שהוא נעשה מתמרים, אלא שכיון שנתרסק, אפי' שניתן לומר שהרסק בא מתמרים, אלא אומרים שהתמרים איבדו את חשיבותם וברכתם הראשונה.

אדה"ז בשו"ע שלו כתב כהבנה הראשונה ברמ"א:

"על חיטים שאפילו לא נטחן דק דק אלא יש בו טעם של חיטים וראויים לאכילה קצת חיין ואעפ"כ אינו מברך אליו את ברכתו "האדמה" אלא "שהכל" לפי שנסתנה תואר החיטים לגמרי בטחינתם אע"פ שלא נטחנו דק דק משא"כ תמרים וכיוצא בהם עדיין תאר פרי עליהם."

יוצא מדבריו שיש מעלה לתמרים שאפילו לאחר שנטחן יש עליו עדיין צורת הפרי ומברך עליו בפה"ע.

פוסקי דורנו

הגר"נ קרליץ זצ"ל כתב¹¹⁸:

שאם ריסק במזלג או אפילו במכתש ידני המיועד לכך, אע"פ שנתעוות מצורתו המקורית עדיין צורת הפרי עליו, ומברך את ברכת הפרי ולכן בפירה יברך "אדמה".

אך אם ריסקוהו לגמרי בבלענדעא"ר וכדו' שהוא ריסק מוחלט ואין ניכר עליו יותר צורת הפרי - מברך עליו שהכל, ולכן יברך במקרה כזה גם על פירה שהכל.¹¹⁹

וכתב הגרש"ז אוירבך שאם יש ברסק חתיכות קטנות של פרי או שעומד לאכול פרי שברכתו בפה"ע - עדיף שיברך עליו ויפטור את הרסק. מאידך, כתב ה"שבט הלוי" שאם יש לפניו רסק שברכתו שהכל ופרי חתוך - כיון שלדברי הרמ"א משמע לכתחילה שיש לברך על הרסק שהכל, כיון שאם יקדים לברך על חתיכת הפרי הוא ייכנס לספק ברכות לגבי המרוסק (האם לברך עליו 'העץ' או שלא) ולכן עדיף שיקדים את ברכת 'שהכל'. ואם הפרי שלם ואז יש מעלה לברך על פרי שלם, יאכל את הפרי השלם ויכון בפירוש לא להוציא את הרסק.

¹¹⁸ פסקי תשובות הגר"נ קרליץ

¹¹⁹ וכן פסק הגר"ש וואזנר

פעם שאלו את החזו"א איזה ברכה מברכים על רסק תפוחי עץ, וענה "ככתוב בשו"ע שאם ניכר הפרי מברכים בפה"ע". וחזרו ושאלו מה גודל החתיכות שע"ז יהא ניקרא שניכר הפרי, וענה "אם תינוק שלא חכים ולא טיפש יכיר בחתיכות הפרי".¹²⁰

מו"ר ה"ר אריאל נוטה לדעה השניה שאין הבדל בין צורות החיתוך השונות, וכל שרואים את צורת הפרי ברכתו לא תשתנה.

נקודה בסוגיא

הדין הזה של שינוי מראה הפרי נוגע לעוד כמה הלכות בתורה.

וכך כותב מרן הרב זצ"ל ב"משפט כהן" (או"ח, פ"ה):

"ביסוד הענין של שינוי דבר מבריתו לגבי דיני תורה, יש ארבעה דברים שהם מגלים אחד על חבירו, והם: תרומה, מעשר שני, שביעית, וברכות, שתמיד נוכל להקיש מאחד על חברו, בלתי במקומות שנמצא הוכחה ברורה לדברינו לנטות מן ההיקש."

להלכות תרומה - כי אסור להפסיד פירות תרומה, והשאלה מאיזה שלב של ריסוק הפרי נחשב שנאבד. והביא בדרך אמונה את המחלוקת של רש"י והרמב"ם האם מותר לרסק או לא, וכתב שהחזו"א אמר שמותר לרסק.¹²¹

להלכות נדרים כיון שאם אדם הדיר עצמו מפרי מסויים - האם מותר לו לאכול אותו אם עבר שינוי ע"י ריסוק וכדו'.

חשבתי שאפשר להשוות את הדין של חיתוך הפרי האם נחשב שינוי או לא לדיני שבת. וראיתי שהאגלי טל בהלכות טוחן מפלפל בתרומת הדשן בדין טחינה של מאכלים שאין גידולי קרקע, ומביא את הדין של ברכות שאם ריסק את הפרי ל"כ עד שלא ניכר צורתו - ברכתו תשתנה, בתור ראיה לדבריו שאם חתך בשבת גבינה במגרדת בצורה שהגבינה נחתכת דק דק עד שלא מזהים שזה גבינה - יהיה זה אסור מדין "בישול" כי משנה את צורת האוכל.

ו. סיכום

לסיכום, ראינו מחלוקת איך להבין את היחס בין רש"י לרמב"ם והאם הם חולקים, ושרוב הפוסקים הבינו שהם חלקו ולכן נוצרה מחלוקת מה לברך על פירות מרוסקים.

לסיום אפשר ללמוד מדברי הרמב"ם ואיך שפסקו אותו הרבה אחרונים חיזוק גדול ולימוד זכות גדול על עם ישראל. שכתב שפרי שאע"פ שריסקו אותו, ואפילו לא ניכרת עוד צורתו - ברכתו נשארת בפה"ע. אפשר גם ללמד את זה על יהודי שיש לו נשמה אלוהית שירדה לגוף, ועוברת בעולם הזה כל מיני דברים וריסוקים בין ביד, בין בכלים מכלים שונים, ואעפ"כ היא נשארת איך שהיא דבוקה בהש"ת ורוצה אותו וחפצה לעשות רצונו. שה' יאיר עינינו לראות את הנשמה במקורה איך שהיא, לפני כל ההסתרות של העוה"ז, ע"י הצדיקים שנותנים לנו ראיה פנימית ואמיתית.

¹²⁰ כרמ"א

¹²¹ וזה מסתדר עם הפסיקה שלו שאם ריסק לגמרי לא השתנה ברכתו.